Liskó Ilona

Tantervi reformok a szakképzésben

1998 őszén a magyar közoktatási rendszerbe bevezették a NAT-ot, ami a tananyag átalakításán túl iskolaszerkezeti változásokkal is együtt járt. A törvénymódosítás egyrészről a korábbi 8 osztályos általános képzés helyett mindenki számára 10 évfolyamos, egységes általános képzést tett kötelezővé, másrészről szétválasztotta a középfokú oktatásban az általánosan képző és a szakképzési szakaszt, vagyis előírta, hogy a gyerekeknek 10 osztályos általános képzésben kell részesülniük, mielőtt szakmai képzésük elkezdődne. Az általános képzés utolsó két éve csak pályaorientációt és szakmai alapozó képzést tett lehetővé.

Alig kezdődött el a NAT, illetve az iskolák által elkészített pedagógiai programok és helyi tantervek szerinti oktatás, az 1998-ban hatalomra került új kormány máris újabb tantervi változtatásra, kerettantervek bevezetésére határozta el magát. Két éves előkészület után 2001 őszén be is vezették a különböző iskolatípusokra szabott kerettanterveket, ami újabb változások és újabb feladatok elé állította az iskolákat.

A kerettantervi szabályozás négy szempontból jelentett újdonságot a korábbi alaptantervi szabályozáshoz képest:

– megszüntette azt a szabadságot, amelyet a NAT-hoz kapcsolódó helyi tantervek nyújtottak az iskoláknak, és minden képzési formához egységes központi tantervet rendelt;

– megváltoztatta a NAT-nak azt a törekvését, hogy a 10 éves kötelező általános képzést egységes követelmények szerint szabályozza, és visszatért a korábbi 8 osztályos általános képzéshez és az erre épülő középfokú iskolákhoz;

– a NAT egységesítő szándékával ellentétben középfokon újraélesztette a hierarchikusan épülő és a tananyag tartalmában egymástól szigorúan elkülönülő iskolatípusokat (szakmunkásképző, szakközépiskola, gimnázium);

– a kötelező központi tantervek bevezetésével feleslegessé tette a pedagógusok (illetve a tantestületek) aktivitását az iskolák pedagógiai programjának és helyi tantervének elkészítésében, s egyúttal használaton kívül helyezte a korábbi években sok fáradsággal elkészített helyi tantervi dokumentumokat.

Ezek a változások azonban nem érintették az általános képzés meghosszabbítását, vagyis a NAT-hoz kapcsolódó reformnak ezt a törekvését a 2001-ben bevezetett újabb reform is megtartotta: a szakközépiskolákban továbbra is csak az érettségi után, a szakmunkásképzőkben (szakiskolákban) pedig csak a 10. évfolyam után kezdődhet el a szakmai oktatás.

2001-ben folytatott kutatásunk *(1)* során valamennyi tantervi és szerkezeti változtatásra vonatkozóan igyekeztünk összegyűjteni az igazgatók véleményét. Miután az általános képzés meghosszabbításának körülményeit 1999-ben is vizsgáltuk *(2)*, bizonyos kérdésekben alkalmunk nyílt összehasonlítani a jelenlegi és a két évvel korábbi álláspontokat.

1999-ben az igazgatók 52 százaléka értett egyet a szakmai képzés és az általános képzés elválasztásának, illetve a szakmai képzés későbbre halasztásának szükségességével a szakmunkásképzők és 40 százaléka a szakközépiskolák esetében. Három éves tapasztalat birtokában, 2001-ben a szakképző iskolák igazgatóinak ugyancsak mintegy a fele (47 százaléka) nyilatkozott úgy, hogy helyesnek találja az általános képzés tíz évre történt

meghosszabbítását, és ugyanennyien mondták azt is, hogy nem értenek vele egyet. Vagyis országos szinten az igazgatók álláspontja nem sokat változott. A budapesti és a kisvárosi igazgatók véleménye azonban karakteresen eltért az átlagtól. A budapestiek között többen voltak a reformot ellenzők, mint a támogatók, a kisvárosiak közül pedig többen támogatták, mint amennyien ellenezték a reformot. *(1. táblázat)*

vélemény	Budapest	megyeszékhely	város	kisváros	összes
egyetért vele	8	20	29	22	79
	33,3%	43,5%	47,5%	56,4%	46,5%
nem ért vele egyet	15	23	27	15	80
	62,5%	50,0%	44,3%	38,5%	47,1%
vannak előnyei és hátrányai is	1	3	5	2	11
	4,2%	6,5%	8,2%	5,1%	6,5%
N	24	46	61	39	170
összes	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

1. táblázat. Az igazgatók véleménye az általános képzés meghosszabbításáról településtípus szerint (OKTK, iskolai kérdőív, 2001)

2001-ben megkérdeztük az igazgatóktól azt is, hogy tapasztalataik szerint a tanulók szülei hogyan vélekednek erről a változásról. Az igazgatók 31 százaléka szerint a szülők helyeslik a reformot, valamivel több, mint egyharmaduk (35 százalékuk) szerint pedig ellenzik. Az igazgatók harmadik harmada vagy nem ismeri a szülők véleményét, vagy az a benyomása, hogy a szülők túlságosan tájékozatlanok ahhoz, hogy ebben a kérdésben állást foglaljanak. Minél kisebb településen működött az iskola, annál több igazgató tapasztalta azt, hogy a szülők egyetértenek az általános képzés meghosszabbításával, és annál többen mondták azt is, hogy nem ismerik a szülők véleményét. *(2. táblázat)*

szülők véleménye	Budapest	megyeszékhely	város	kisváros	összes
egyetértenek	2	16	19	17	54
	8,3%	34,8%	30,6%	42,5%	31,4%
nem értenek egyet	12	16	24	8	60
	50,0%	34,8%	38,7%	20,0%	34,9%
nem tudja	2	9	12	9	32
	8,3%	19,6%	19,4%	22,5%	18,6%
tájékozatlanok	8	5	7	6	26
	33,3%	10,9%	11,3%	15,0%	15,1%
N	24	46	62	40	172
összes	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

2. táblázat. A szülők véleménye az általános képzés meghosszabbításáról településtípus szerint (OKTK, iskolai kérdőív, 2001)

Az általános képzés megítélése és az iskolák tanulói összetétele sem volt független egymástól. Az átlagnál több hátrányos helyzetű tanulót találtunk azoknak az iskoláknak a 9. osztályaiban, amelyeknek az igazgatói egyetértettek az általános képzés meghosszabbításával, feltehetőleg azért, mert úgy gondolják, hogy ez a tantervi reform leginkább az ilyen gyerekek érdekeit szolgálta. *(3. táblázat)*

1999-es kutatásunkból az derült ki, hogy annak ellenére, hogy az igazgatók egy része nem helyeselte az általános képzés meghosszabbítását (legszívesebben folytatta volna a

vélemény	9. oszt. hátrányos arány	9. oszt. veszélyeztetett arány	9. oszt. cigány arány
egyetért vele	35,429	11,571	17,16
nem ért vele egyet	30,912	11,924	11,91
vannak előnyei és hátrányai is	27,979	5,244	9,89
összesen	32,920	11,333	13,83
N	121	115	103

3. táblázat. A problematikus helyzetű tanulók aránya az igazgatók véleménye szerint (az összes tanuló %-ában) (OKTK, iskolai kérdőív, 2001)

hagyományos szakképzést), 61 százalékuk egy éves tapasztalatai alapján úgy gondolta, hogy a reform a tanulók érdekeit szolgálta. Különösen sok igazgató vélekedett így az általános iskolák (85 százalék) és a szakmunkásképzők (70 százalék) igazgatói közül, akik olyan iskolákban szereztek a meghosszabbított általános képzésről tapasztalatokat, amelyekben a legtöbb gyenge képességű és a legtöbb hátrányos helyzetű gyereket oktatják.

Amikor 2001-ben azt kérdeztük az igazgatóktól, hogy kik profitáltak az általános képzés meghosszabbításából, háromnegyed részük említette a tanulókat, majdnem felük a szülőket és több, mint egyharmaduk a pedagógusokat és az iskolákat is. A budapesti igazgatók (akik közül egyébként az átlagosnál kevesebben értettek egyet ezzel a reformmal) többsége (60 százalék) is elismerte, hogy az általános képzés meghosszabbítása a tanulók előnyét szolgálta. *(4. táblázat)*

előnyök	település				összes
	Budapest	*megyeszékhely*	*város*	*kisváros*	
tanulók	60,0%	83,3%	72,3%	75,9%	74,8%
szülők	33,3%	61,1%	42,6%	51,7%	48,8%
pedagógusok	33,3%	36,1%	31,9%	44,8%	36,2%
iskola	40,0%	30,6%	34,0%	34,5%	33,9%
fenntartó	6,7%	5,6%	10,6%	13,8%	9,4%
N	15	36	47	29	127

4. táblázat. Kinek volt hasznára az általános képzés meghosszabbítása? (az iskolák %-ában) (OKTK, iskolai kérdőív, 2001)

2001-ben az összes igazgató 34 százaléka nyilatkozott úgy, hogy az általános képzés meghosszabbítása az iskolák számára előnyökkel is járt. Közülük az igazgatók csaknem kétharmada előnyösnek ítélte, hogy megnőtt a közismereti tantárgyak jelentősége, közel fele a pedagógusok munkahelyi biztonságának javulásában látott előnyt, egyharmaduk pedig úgy tapasztalta, hogy stabilizálódott az iskolák tanulólétszáma. Minél kisebb településen működött az iskola, annál gyakoribb volt az a tapasztalat, hogy az általános képzés meghosszabbítása stabilizálta az iskola tanulólétszámát. *(5. táblázat)*

A kétségtelen előnyök ellenére a reform gyakorlati megvalósítása az iskolák számára nem volt problémamentes. Az igazgatók fele már 1999-es kutatásunk során jelezte, hogy gondot okozott a tanteremhiány, és egynegyedük szerint a megfelelő képzettséggel rendelkező tanárok hiánya is. Mindkét probléma elsősorban a szakmunkásképzőkben és a vegyes típusú szakképző iskolákban volt jellemző. 1999-ben azt tapasztaltuk, hogy a reform bevezetése elsősorban a szakmai gyakorlati oktatók és a szakmai tanárok foglalkoztatása szempontjából érintette érzékenyen az iskolákat. Annak ellenére, hogy a legtöbb intézménynél megpróbálták átmeneti foglalkoztatásukat valamilyen formában megolda-

intézményi előny	Budapest	megyeszékhely	város	kisváros	összes
		település			
biztosítva van a tanulólétszám	33,3%	25,0%	32,7%	42,4%	33,1%
megnőtt a közismereti oktatás jelentősége	61,1%	61,1%	61,2%	63,6%	61,8%
javult a pedagógusok munkahelyi biztonsága	50,0%	36,1%	53,1%	42,4%	45,6%
N	18	36	49	33	136

5. táblázat. Milyen előnyöket jelentett az általános képzés meghosszabbítása az iskolák számára? (az iskolák %-ában) (OKTK, iskolai kérdőív, 2001)

ni, az igazgatók fele panaszkodott arról, hogy szakmai oktatók, illetve több, mint egyharmada arról, hogy szakmai tanárok váltak feleslegessé. Ugyancsak az általános képzés meghosszabbítása eredményezte azt a helyzetet, hogy a szakmunkásképzőkben és a vegyes típusú szakképző iskolákban kihasználatlanul maradtak az iskolai tanműhelyek. 1999-ben a megkérdezett igazgatók közül erről a problémáról 29 százalékuk tett említést.

2001-ben az igazgatók 88 százaléka számolt be arról, hogy milyen gondokat okozott iskolája számára az általános képzés meghosszabbítása. A problémák közül legtöbben ekkor is az átalakítással együtt járó „hiányokat" (tanteremhiány, tanárhiány) és a „feleslegeket" (szaktanár-felesleg, szakoktató-felesleg, tanműhely-felesleg) említették. Vagyis mindkét kutatás során azt tapasztaltuk, hogy az általános képzés meghosszabbítására vonatkozó reformnak nagyon sok helyen hiányoztak a tárgyi és személyi feltételei, és sok intézményből jelezték azt is, hogy a reform bevezetése a meglévő értékek pazarlásával járt együtt. Ezeken a problémákon túl a 2001-es adatok szerint a szervezés az igazgatók 40 százaléka számára okozott gondot, és az igazgatók 28 százaléka fejezte ki aggodalmát amiatt, hogy az általános képzés meghosszabbításával romlik a szakmai képzés minősége. *(6. táblázat)*

intézményi problémák	iskolák, %
tanteremhiány	70,3%
tanárhiány	38,7%
tanterv-probléma	18,1%
tankönyv-probléma	31,6%
szervezési probléma	40,0%
finanszírozási probléma	22,6%
szakmai tanárok váltak feleslegessé	35,5%
szakoktatók váltak feleslegessé	37,4%
kihasználatlan maradt a tanműhely	26,5%
csökkent a szakmai képzés színvonala	28,4%
N	155

6. táblázat. Milyen problémákkal járt az általános képzés meghosszabbítása az iskolák számára? (az iskolák %-ában) (OKTK, iskolai kérdőív, 2001)

2001-ben azt is megkérdeztük az igazgatóktól, milyen problémákat okozott az általános képzés meghosszabbítása a pedagógusoknak. A megkérdezett igazgatók 85 százaléka számolt be valamilyen problémáról. Közel háromnegyed részük (71 százalékuk) mondta azt, hogy gondot okozott a helyi tantervek elkészítése, és közel kétharmaduk (64 százalékuk) szerint nehézséget okozott az új tantervek alkalmazása is. Az igazgatók fele vélekedett úgy, hogy az általános képzés meghosszabbításával a pedagógusok új módszerek alkalmazására kényszerültek, és több, illetve nehezebb lett a munkájuk. Ezek az ada-

tok arra utalnak, hogy a NAT bevezetéséhez illeszkedő helyi tantervek elkészítése túlságosan megterhelő feladatokat rótt a szakképző iskolák tantestületeire, és nem volt megfelelő felkészültségük ahhoz, hogy ennek megfeleljenek. *(7. táblázat)*

pedagógus-problémák	iskolák, %
helyi tantervet kellett készíteniük	70,7%
továbbképzésen kellett részt venniük	34,0%
új tantervek szerint kellett tanítaniuk	63,3%
változtatni kellett a pedagógiai módszereiken	49,0%
nehezebb lett a munkájuk	54,4%
több lett a munkájuk	45,6%
N	147

7. táblázat. Milyen problémákkal járt az általános képzés meghosszabbítása a tanárok számára? (az iskolák %-ában) (OKTK, iskolai kérdőív, 2001)

Amikor 1999-ben arról érdeklődtünk, hogy miben látják az általános képzés meghosszabbításának előnyeit, az igazgatóknak több, mint a fele válaszolta azt, hogy a tanulmányi idő meghosszabbításában és a közismereti képzés jelentőségének növekedésében. Az általános képzés meghosszabbítása az igazgatók szerint elsősorban azoknak a tanulóknak hozott előnyös változást, akik korábban 14 éves korukban, felkészületlenül és tájékozatlanul kényszerültek szakmaválasztásra, akiknek ugyancsak 14 éves korukban, biológiailag fejletlenül kellett elkezdeniük a fizikai munkát a szakmai gyakorlóhelyeken, és akiknek 17–18 éves korukban munkába kellett állniuk. Akkor az általunk megkérdezett igazgatóknak több mint a háromnegyede említette a reform előnyeként a szakmaválasztás elhalasztását, kétharmaduk említette pozitív változásként a munkába állás késleltetését és több, mint a felük gondolta előnyösebbnek, hogy ezentúl a gyerekek fizikailag fejlettebben kezdhetik el a szakmai gyakorlatot.

Amikor 2001-ben feltettük ugyanezt a kérdést az igazgatóknak, 92 százalékuk nevezett meg legalább egy olyan szempontot, amely szerint ez a reform a tanulók számára előnyt jelentett. Ezúttal az igazgatók közel négyötöde említette a tanulók számára előnyös változásként a szakmaválasztás időpontjának elhalasztását, közel kétharmaduk említette előnyként a későbbi munkába állás lehetőségét, valamint azt, hogy 16 évesen, fejlettebb fizikummal kezdhetik a szakmai gyakorlati oktatást. Az igazgatók 58 százaléka gondolta úgy, hogy az általános képzés meghosszabbítása javítja a tanulók általános műveltségének színvonalát, de mindössze 16 százalékuk reméli, hogy a szakmai képzés színvonalának is használ. *(8. táblázat)*

tanulói előny	iskolák, %
később dönthetik el, milyen szakmát válasszanak	79,4%
magasabb általános műveltséget szereznek	58,1%
fizikailag fejlettebbek	60,6%
javult a szakmai képzés színvonala	15,6%
később kell munkába állniuk	63,1%
N	160

8. táblázat. Milyen előnyökkel járt az általános képzés meghosszabbítása a tanulók számára? (az iskolák %-ában) (OKTK, iskolai kérdőív, 2001)

Az előnyök mellett a reform a tanulók szempontjából hátrányokkal is együtt járt, bár ezeket az igazgatók 1999-ben még az előnyöknél jóval ritkábban említették. 54 százalékuk mondta azt, hogy gondot okoz a tanulók számára, hogy hosszabb ideig kell közisme-

reti tantárgyakat tanulniuk, és 42 százalékuk vélte úgy, hogy hátrányosan érinti őket a szakképzés késleltetése. A tanulóidő meghosszabbodását csak egyötödük, a fizikai munkához való későbbi adaptáció problémáját pedig alig egyharmaduk említette hátrányként.

2001-es kutatásunk során az iskolaigazgatók 88 százaléka már legalább egy olyan szempontot is említett, amely szerint hátrányos volt a tanulók számára az általános képzés meghosszabbítása. Ekkor már több, mint háromnegyed részük gondolta úgy, hogy a tanulók számára hátrányos, hogy hosszabb ideig tart a közismereti tantárgyak oktatása, és majdnem ennyien említették hátrányként azt is, hogy később kezdődik el a szakmatanulás. Ugyanakkor a munkára való szocializáció későbbi kezdése csak az igazgatók 37 százaléka, a tanulmányi idő meghosszabbodása pedig csak 30 százalékuk szerint hátrányos a tanulókra nézve. *(9. táblázat)*

tanulói hátrányok	iskolák, %
tovább kell iskolába járniuk	30,0%
később kezdhetik el a szakma tanulását	71,3%
hosszabb ideig kell közismereti tárgyakat tanulni	76,7%
nehezebben szoknak hozzá a fizikai munkához	36,7%
N	150

9. táblázat. Milyen hátrányokkal járt az általános képzés meghosszabbítása a tanulók számára (az iskolák %-ában) (OKTK, iskolai kérdőív, 2001)

Amikor 2001-ben általános értékelést kértünk az igazgatóktól az általános képzés meghosszabbításáról, a válaszadóknak több mint a fele válaszolta azt, hogy ez a reform megfelelő irányban alakította át a szakmai iskolák szerkezetét. Valamivel több, mint egynegyedük (27 százalékuk) gondolta úgy, hogy elhibázott fejlesztés volt, és majdnem egyötödük (19 százalék) válaszolta azt, hogy a reformnak voltak előnyei és hátrányai is. Azt tapasztaltuk, hogy minél kisebb településen működik az iskola, annál kedvezőbb tapasztalatokat szereztek az igazgatók az általános képzés meghosszabbításáról. *(10. táblázat)*

tapasztalat	település				összes
	Budapest	*megyeszékhely*	*város*	*kisváros*	
megfelelő irányban alakította át a képzés szerkezetét	8	21	32	23	84
	36,4%	51,2%	56,1%	65,7%	54,2%
elhibázott fejlesztési irány volt	6	12	18	6	42
	27,3%	29,3%	31,6%	17,1%	27,1%
vannak előnyei és hátrányai is	8	8	7	6	29
	36,4%	19,5%	12,3%	17,1%	18,7%
N	22	41	57	35	155
összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

10. táblázat. Az általános képzés meghosszabbításának értékelése településtípus szerint (OKTK, iskolai kérdőív, 2001)

Lényegében mindkét kutatás tapasztalatai azt igazolták, hogy a szakmai és az általános képzés szétválasztása, illetve az általános képzés idejének meghosszabbítása igen jelentős lépése volt az elmúlt évtizedben zajló oktatási reformnak, amely elsősorban a tanulók érdekeit szolgálta, és amelynek támogatói és ellenzői is bőven akadtak az iskolák igazgatói és a pedagógusok között. Hogy a támogatók száma az elmúlt években nem gyarapodott, az elsősorban azoknak a szervezési nehézségeknek a következménye, amelye-

ket az iskoláknak a reform érdekében meg kellett oldaniuk, és azoknak az oktatási eredményeknek, amelyekkel az elmúlt három évben szinte valamennyi igazgató elégedetlennek mutatkozott.

Oktatási eredmények

Az általános képzés meghosszabbítását bíráló álláspontok oka a legtöbb esetben az a sok negatív tapasztalat és kudarc volt, amelyet a szakképző iskolák az elmúlt években szereztek a 9–10. osztályos tanulók oktatása során. A negatív tapasztalatok legfőbb forrása az, hogy erre a reformra a szakképző iskolák nemcsak tantermekkel és taneszközökkel (tanterv, tankönyv) nem voltak megfelelően felkészülve, de a tanulók összetételében bekövetkező változások is készületlenül érték a tantestületeket. Az 1998-ban bevezetett reform ugyanis azt eredményezte, hogy mivel a szakképző iskolák a 9–10. osztályokkal a mindenki számára előírt általános képzés befejező szakaszát nyújtják a gyerekeknek, lényegében már válogatás nélkül kénytelenek felvenni a jelentkezőket. Az oktatási törvény előírásain kívül egyébként erre készteti őket az oktatásfinanszírozás is, amely a tanulók létszámától teszi függővé az iskolák anyagi támogatását. Annak ellenére, hogy a szakképző iskolákban korábban sem volt szigorú felvételi szelekció, annak teljes megszűnése jelentős változást hozott. Korábban ugyanis a gyerekek többsége még ha az alsó társadalmi csoportokból és gyenge tanulmányi eredményekkel érkezett is, az egzisztenciális felemelkedés és a szakmatanulás vágya munkált bennük. Most viszont jelentősen megnőtt azoknak a gyerekeknek a száma, akik mindenféle tanulási vagy mobilitási ambíció nélkül, csak a tankötelezettség teljesítésének igényével lépnek be ezekbe az iskolákba.

Annak ellenére, hogy a szakképző iskolákban korábban sem volt szigorú felvételi szelekció, annak teljes megszűnése jelentős változást hozott. Korábban ugyanis a gyerekek többsége még ha az alsó társadalmi csoportokból és gyenge tanulmányi eredményekkel érkezett is, az egzisztenciális felemelkedés és a szakmatanulás vágya munkált bennük. Most viszont jelentősen megnőtt azoknak a gyerekeknek a száma, akik mindenféle tanulási vagy mobilitási ambíció nélkül, csak a tankötelezettség teljesítésének igényével lépnek be ezekbe az iskolákba.

Megnőtt tehát azoknak a legalsó társadalmi csoportokból származó gyerekeknek az aránya, akik korábban az általános iskola 8. osztálya után (vagy már korábban) abbahagyták a tanulást, akik szocializációs hátrányaik és mentális problémáik miatt már az általános iskolában problémás és kudarcos tanulóknak számítottak, és akikben kamaszkorukra a tanulással és az iskolával kapcsolatban több az ellenállás, mint az érdeklődés vagy az ambíció.

A gyerekeknek ez a csoportja alapkészségek (írni-olvasni-számolni tudás) hiányával érkezik az általános iskolából. Az egyik osztályfőnök a következőket mondta el a tanítványairól: „A kilencedikeseket országosan felmérték olvasásból és matekból. Kiosztottam a feladatlapot. ‚Ennyit kell olvasni? Életemben nem olvastam ennyit, nem is fogom elolvasni.' Tehát itt kezdődik, hogy mivel nem olvasott, nem tud olvasni, értelmezni pláne nem tud, nem tudja megkülönböztetni a fontos és kevésbé fontos mondatokat vagy tényeket, adatokat, nem tud szelektálni, és máris túl sok az egész és akkor hagyjuk az egészet, nem érdekel. Úgy jönnek ki az általános iskolából, hogy nem tudnak rendesen írni, olvasni."

Ezeket a gyerekeket csak különlegesen jól felkészült pedagógusok különlegesen hatékony pedagógiai módszerekkel lennének képesek rávenni a tanulásra. Csakhogy a szakmunkásképző iskolák soha nem voltak a korszerű pedagógiai módszerek alkalmazásának a fellegvárai. Itt a nevelést korábban többnyire a tekintélyelv alapján gyakorolt katonás szi-

gor jelentette, és elsődleges színtere a szakmai gyakorlat volt, ahol a szakoktató vagy a mester munka közben szakmunkás-szerepre nevelte tanítványait. Az 1998-as reform következtében azonban két éves általános képzés előzi meg a szakképzést (és ezen belül a gyakorlati képzés elkezdését), vagyis a tanulók gyakorlati műhelyek helyett az iskolapadban ülnek, és főként „közismereti" tanárnők oktatják őket és nem a munka világában edződött, szakmájukban tekintélyes mesteremberek. Vagyis a szakmunkásképzők különlegesen nehéz oktatási és nevelési feladataik megoldásához azokat az eszközöket sem használhatják fel (a gyakorlati képzés, illetve a fizikai munkára nevelés eszközeit), amelyek eddig jól beváltak, és amelyek alkalmazásában korábban rutinosan mozogtak.

Nem véletlen, hogy a szakmai iskolák tanárai közül az általános képzés meghosszabbítását sokan azért nem tekintik megfelelő fejlesztési iránynak, mert azt tapasztalják, hogy a szakmai iskolákba iratkozó tanulók nem ambicionálják a közismereti tárgyak tanulását. („Hiába szakadok meg, mintha malacot tanítanék repülni" – mondta például az egyik történelemtanár.) Az interjúk során sokan vélekedtek úgy, hogy ezeket az általános iskolákban is gyenge tanulókat nem kellene még két évig általános műveltségre oktatni, sokkal motiváltabbak és sikeresebbek lennének az iskolában, ha hamarabb elkezdhetnék a szakmatanulást, vagyis sokan megfogalmazták nosztalgiájukat a korábbi képzési szisztéma és a korábban jól bevált módszerek iránt.

A reformot támogató igazgatók ugyanakkor azt is megfogalmazzák, hogy a rendszerváltást követő gazdasági helyzetben a korábbi, szocialista nagyüzemekhez illeszkedő, minimális műveltségre épülő, 14 éves korban elkezdett, „betanító" szakmunkásképzés nem folytatható tovább. Manapság már a bonyolult szakmai ismeretekhez és a sikeres vállalkozáshoz, valamint a munkapiaci igényekhez való rugalmas alkalmazkodáshoz a korábbinál sokkal jobb készségekre, nagyobb önállóságra és több általános műveltségre van szükség. A szakképző iskolákba bevezetett reform sikerének mércéje kizárólag az lehet, hogy képesek-e ezek az iskolák a mai gazdasági igényeknek megfelelő színvonalú oktatást nyújtani a gyerekeknek, és képesek-e kompenzálni azokat a nevelési hátrányokat, amelyeket a családjukból és az általános iskolákból hoznak magukkal. A 9–10. osztályosok tanulmányi eredményei egyelőre ezt nem igazolják.

2001-ben az általunk vizsgált szakképző iskolákban a 10. osztályos tanulók a 9. osztály végén matematikából 2,8-es, magyarból 3,1-es, idegen nyelvből 3,2-es, a szakmai előkészítő tantárgyakból pedig 3,6-es átlagot produkáltak. Ahhoz képest, hogy az igazgatók szerint átlagosan 2,7-es általános iskolai bizonyítvánnyal kerültek be a szakképző iskolákba, ez nem számít túlságosan rossz eredménynek. Ugyanakkor az adatokból az is látszik, hogy a tanulmányi eredmények nemek szerint (a lányok javára), a szülők iskolázottsága szerint (a magasabban iskolázottak javára), szakirányok szerint (a tercier szektor szakmáit tanulók javára) és az iskolák települése szerint (a nagyobb településeken működő iskolák tanulói javára) jelentősen különböznek. Vagyis az alsó társadalmi csoportokhoz tartozó, alacsony presztízsű szakmákat tanuló fiúk (akiknek a legalacsonyabb a tanulási motiváltságuk és akik a legkevésbé képesek az iskolák szabályaihoz való alkalmazkodásra) tanulmányi eredményei rendre alatta maradnak az átlagnak. *(11. táblázat)*

Ezekben az iskolákban sok egyéb magatartási probléma mellett egyre súlyosabb gondot jelent az alkohol- és drogfogyasztás is. Az egyik vendéglátóipari iskolában például az osztályfőnök felmérést készített a drogfogyasztásról. Azt tapasztalta, hogy a belépő 9. osztályosok 15 százaléka már kipróbált valamilyen drogot, mielőtt középiskolás lett. Az első évben a drogfogyasztás gyakorisága a szakközépiskolások között 15 százalékos, a szakmunkástanulók körében pedig 30 százalékos volt. Amikor 16 évesen kikerültek a gyerekek szakmai gyakorlatra, a szakmunkástanulók között a drogfogyasztás 75 százalékra ugrott fel.

Az iskolák és a tanulók kudarcait jelzik a magas bukási arányok is. Az adatok szerint a 2000/2001-es tanévben 9. osztályosok 16 százaléka bukott pótvizsgára és 9 százalékuk

	tanulm. eredmény matematika *átlag*	tanulm. eredmény magyar *átlag*	tanulm. eredmény idegen nyelv *átlag*	tanulm. eredmény szakmai ek. *átlag*
nem				
férfi	2,76	2,96	3,08	3,45
nő	2,95	3,41	3,38	3,76
apa iskolai végzettsége				
8 oszt. alatt	2,92	2,83	3,25	3,20
8 osztály	2,81	3,15	3,06	3,55
szakmunkás	2,82	3,12	3,17	3,58
érettségi	2,87	3,17	3,28	3,62
felsőfok	2,91	3,26	3,44	3,68
szakirány				
ipar	2,74	2,96	3,04	3,39
mezőgazdaság	2,75	3,08	3,09	3,68
tercier	2,96	3,37	3,37	3,75
település				
Budapest	2,89	3,16	3,32	3,63
megyeszékhely	2,79	3,25	3,23	3,63
város	2,74	3,03	3,07	3,41
kisváros	2,97	3,13	3,25	3,63
összes	2,83	3,14	3,19	3,56
N	1965	1965	1810	1436

11. táblázat. A 10. osztályosok előző évi tanulmányi eredményei egyéb jellemzőik szerint (OKTK, tanulói kérdőív, 2001)

évismétlésre, a 10. osztályosok között pedig ugyanez az arány 13 és 4 százalék volt. Az adatokból jól látszik, hogy a „komoly" tanulmányi szelekció az első évfolyamon következik be, 10. osztályra több, mint a felére csökken az évismétlők aránya.

A bukottak számának csökkenése azonban nem annyira a növekvő tanulási kedvnek, mint inkább a kimaradók magas arányának köszönhető. A vizsgált iskolákban a teljes tanulólétszám 25 százaléka 9. osztályos, s csupán 20 százaléka 10. osztályos. A 2000/2001-es tanévben a 9. osztályosok 13 százaléka és a tizedikesek 10 százaléka maradt ki az iskolából. A 10. osztályos tanulólétszám a kilencedikesekhez viszonyítva 84 százalékra csökkent. Ez lényegében azt jelenti, hogy a szakképző iskolákban a belépő tanulók 15–20 százalékának esélye sincs arra, hogy elkezdje a szakmatanulást. *(12. táblázat)*

	lemorzsolódók aránya					
	9. oszt.	10. oszt.	11. szmk	12. szmk	11. szki	12. szki
N	149	145	142	99	94	75
átlag	13,204	9,821	13,743	6,381	10,852	7,848

12. táblázat. A lemorzsolódók aránya a 2000/2001-es tanévben évfolyamok szerint (az adott évfolyam tanulóinak %-ában) (OKTK, iskolai kérdőív, 2001)

Arról, hogy hogyan változott a lemorzsolódó tanulók száma az elmúlt három év alatt a különböző képzési formákban, a megkérdezett igazgatók 29 százaléka mondta azt, hogy a 9–10. osztályokban, 20 százalékuk, hogy a szakmunkásképzős osztályokban és 11 százalékuk, hogy a szakközépiskolai osztályokban nőtt a lemorzsolódók aránya. *(13. táblázat)*

A tanulmányi kudarcokat jelző magas bukási és lemorzsolódási arányokból arra következtethetünk, hogy a szakképző iskolák tanulóik jelentős hányadának jelenleg nem tud-

változás	9–10. osztály	szakmunkásképző	szakközépiskola
csökkent	21,5	23,5	23,2
nem változott	49,1	56,2	65,6
nőtt	29,4	20,4	11,2
összesen	100,0	100,0	100,0
N	163	162	125

13. táblázat. A lemorzsolódási arányok változása (OKTK, iskolai kérdőív, 2001)

otthagyja az iskolát	általános iskolai átlag	jelenlegi tanulmányi átlag
igen	3,258	3,172
nem	3,269	3,163
összesen	3,265	3,166

14. táblázat. Tanulmányi átlagok a kimaradás gondolatának felvetődése szerint (OKTK, iskolai kérdőív, 2001)

nak olyan fajta oktatási és nevelési szolgáltatásokat nyújtani, amilyenre szükségük lenne ahhoz, hogy a munkapiaci boldoguláshoz elégséges szakmai tudást szerezzenek. Ezek a többnyire gyenge képességű és alapképzettségű, beilleszkedési és mentális problémákkal küszködő gyerekek ugyan bekerülnek a szakképző iskolákba annak érdekében, hogy tankötelezettségüknek eleget tegyenek (tehát örvendetesen javulnak a továbbtanulási arányok), de egy-két év után megfelelő műveltség, szaktudás és bizonyítvány nélkül, újabb kudarcot szenvedve kimaradnak ezekből az intézményekből.

Az iskolák és a tanulók közös kudarcainak oka valószínűleg abban keresendő, hogy a szakképző iskolák a vállalt feladatnak nem megfelelő feltételek mellett, nem az adott feladatra felkészült pedagógusokkal és nem az adott feladathoz illeszkedő pedagógiai módszerekkel oktatják őket. Régi tapasztalat, hogy a tanulási lemaradásokkal és szocializációs hátrányokkal küszködő gyerekek oktatását csak személyre szabott programok szerint, kis létszámú csoportokban lehet hatékonyan folytatni. Ehhez képest a szakképző iskolák 9. osztályaiban továbbra is „tömegoktatás" folyik (igen gyakran 35–45 fős osztálylétszámokat találtunk). Ennek részben a szűkös finanszírozás az oka, részben pedig az a „pedagógiai előrelátás", hogy a 9. osztályból úgyis sokan lemorzsolódnak, tehát annyi gyereket vesznek fel, hogy a tizedik évfolyamra is maradjon egy osztályra való. Mivel 40 hátrányos helyzetű és problémás magatartású gyereket nem lehet eredményesen oktatni és nevelni, egy év alatt valóban kétharmadára zsugorodik a létszám. A hátrányos helyzetű és alkalmazkodási problémákkal küszködő gyerekek a jóval kisebb létszámú osztályok mellett speciális ismeretekkel felvértezett pedagógusokat és pedagógiai asszisztenciát (pszichológus, fejlesztő pedagógus stb.) igényelnének. Ehhez képest a szakképző iskolák pedagógusai igen gyakran még az általuk tanított tantárgyakhoz szükséges képzettséggel sem rendelkeznek. Nincs mit csodálkozni azon, ha nem képesek megbirkózni a 9–10. osztályokban jelentkező különösen nehéz pedagógiai feladatokkal.

A szakképző iskolák 9–10. osztályai által nyújtott szolgáltatásokkal azonban nemcsak a legproblematikusabb tanulók elégedetlenek. Amikor 2001 őszén megkérdeztük a 10. osztályos tanulóktól, hogy felmerült-e már bennük, hogy otthagyják jelenlegi iskolájukat, a válaszok szerint ez majdnem egyharmadukat (32 százalékukat) foglalkoztatta. Az átlagosnál többen gondoltak erre a lányok közül és a magasabb iskolázottságú szülők gyerekei közül. Sőt, a legmagasabb iskolázottságú apák gyerekeinek csoportjában kétszer olyan gyakran fogalmazódott meg ez a gondolat, mint a legalacsonyabb iskolázottságú szülők gyerekeinek csoportjában. Vagyis a kimaradás gondolata korántsem csak azokban a tanulókban vetődik fel, akik nem tudják teljesíteni az iskolák tanulmányi követelmé-

nyeit. Ezt bizonyítja, hogy sem az általános iskolai bizonyítványuk, sem a jelenlegi tanulmányi eredményeik nem rosszabbak azoknak, akik a kimaradás gondolatával foglalkoznak, mint azoknak, akiknek ez még nem jutott eszükbe. *(14. táblázat)*

A kérdőívekből az is kiderült, hogy a kimaradás gondolatával foglalkozók majdnem felében (44 százalék) azért merült fel ez a lehetőség, mert egyszerűen nem érzi jól magát az iskolában. Több, mint egynegyedük (28 százalékuk) megbánta a szakmaválasztását, és egy ehhez hasonló nagyságú csoport (23 százalék) nem tartja elég színvonalasnak iskoláját. A kimaradás ötletével foglalkozó tanulók közül mindössze 8 százalék maradna ki azért, mert az iskolában túl magasak a követelmények, és mindössze 6 százalékuk mondta azt, hogy azért, mert túlságosan sok költséget jelent az iskoláztatás családja számára.

Vagyis az általános képzés meghosszabbításának gyakorlati megvalósulásával nemcsak az iskolák igazgatói és pedagógusai, hanem maguk a tanulók is meglehetősen elégedetlenek. Ez azt jelzi, hogy az általános képzés meghosszabbítását célzó reform megvalósítása nem volt sikeres. Valószínűleg nem elég a képzési szerkezetet és a tanterveket megváltoztatni, az oktatás feltételein és a pedagógiai módszereken egyaránt változtatni kell ahhoz, hogy a leendő szakmunkások oktatása korszerűbb és hatékonyabb legyen.

Az oktatási reformok értékelése

A rendszerváltás után az oktatási intézményrendszeren belül a szakképző iskolákat érte a legtöbb és legradikálisabb változás. Az iskolákhoz szorosan kapcsolódó gazdasági szervezetek átalakulása a képzési formákat, a szakmai profilt, a képzés módját (gyakorlóhelyek), sőt a képzés célját is megváltoztatta. Talán e sokféle változásnak is szerepe volt abban, hogy a szakképző iskolák nem fogadták túlságosan nagy lelkesedéssel a NAT bevezetését, illetve az ehhez szükséges helyi tantervek elkészítésének feladatát. A tartózkodó fogadtatásnak oka lehetett az is, hogy a tantestületek többsége felkészületlen volt az intézményi önállóságra építő, „laza” alaptantervi szabályozásra, és nem kapott megfelelő szakmai segítséget a helyi tantervek elkészítéséhez.

Feltehetően ezzel is magyarázható, hogy 2001-ben a megkérdezett igazgatók több, mint kétharmada (68 százaléka) értett egyet a NAT-tal ellentétes szellemiségű kerettantervek bevezetésével, és ezen felül 13 százalékuk részben megfelelő megoldásnak tartotta. Vagyis a szakképző iskolák igazgatóinak többsége pozitívan fogadta a hagyományos iskolaszerkezethez és központi tantervi szabályozáshoz való visszatérést. Mindössze az igazgatók 6 százaléka nyilatkozott úgy, hogy nem ért egyet a tantervi szabályozásnak ezzel a módjával, 13 százalékuk szerint pedig az egésznek nincs túlságosan nagy jelentősége. *(15. táblázat)*

vélemény	N	%
jó megoldásnak tartja	108	68,4%
részben jó megoldás	20	12,7%
nem ért vele egyet	10	6,3%
nincs jelentősége	20	12,7%
összesen	158	100,0%

15. táblázat. Vélemények a kerettantervek bevezetéséről (OKTK, iskolai kérdőív, 2001)

A kerettantervek bevezetésével kétségtelenül azok az iskolák, illetve tantestületek jártak rosszabbul, amelyek komolyan vették a NAT bevezetésével rájuk háruló feladatokat. Azokban az iskolákban, ahol sok munkával igényes helyi tanterveket készítettek, a kerettantervekhez való „igazítás” újabb gondot okozott. Ahol viszont nem készítettek önálló tanterveket, hanem más iskolák tanterveiből „összeollóztak” egyet maguknak, ott örül-

tek, hogy most végre ismét központi kerettantervet kaptak, és aszerint nagyobb biztonsággal taníthatnak.

Amikor azt kérdeztük az igazgatóktól, hogy miben látják a kerettantervek bevezetésének előnyeit, mindössze egytizedük mondta azt, hogy semmilyen előnnyel nem járnak. A legtöbben (85 százalék) az iskolák tananyagának egységesítésében látták a kerettantervek pozitív hatását, az igazgatók majdnem egyharmada (30 százalék) gondolta úgy, hogy megkönnyítik a tanárok munkáját, 13 százalékuk szerint a tananyag csökkentésével hoztak pozitív változást, 14 százalékuk szerint pedig éppen ellenkezőleg, a tananyag növelésével. *(16. táblázat)*

előnyök	iskolák, %
egységesebbé teszik az iskolákat	84,6%
megkönnyítik a tanárok munkáját	30,1%
csökkentik a tanulmányi követelményeket	12,8%
növelik a tanulmányi követelményeket	13,5%
N	156

16. táblázat. A kerettantervek előnyei (az iskolák %-ában) (OKTK, iskolai kérdőív, 2001)

Az igazgatók többsége szerint azonban a kerettantervek bevezetése hátrányokkal is járt, erről 72 százalékuk tett említést. A legtöbben (68 százalék) a pedagógusokra rótt többletmunkát említették, 30 százalékuk pedig attól tart, hogy növeli a különbségeket a képzési formák között. Az igazgatók 12 százaléka említette a követelmények csökkenését a kerettantervek hátrányaként (szinte ugyanennyien említették ugyanezt az előnyei között is), és az igazgatók 27 százaléka látja úgy, hogy hátrányt jelent, hogy a kerettantervek növelik a követelményeket (szemben az igazgatók 14 százalékos csoportjával, amelyik ugyanezt előnyként említi). *(17. táblázat)*

hátrány	%
nagyobb különbség lesz a képzési formák között	30,1%
újabb munkával terhelik a pedagógusokat	68,3%
csökkentik a tanulmányi követelményeket	12,2%
növelik a tanulmányi követelményeket	26,8%
N	123

17. táblázat. A kerettantervek hátrányai (OKTK, iskolai kérdőív, 2001)

Amikor arra kértük az igazgatókat, hogy értékeljék a szakmunkásképzős és szakközépiskolai osztályokba újonnan bevezetett kerettantervek minőségét, a szakmunkásképzős tantervekről az igazgatók egyharmada, a szakközépiskolai tantervekről pedig az igazgatók 29 százaléka mondta azt, hogy jobbak, mint az eddig használt tanterveik. A szakmunkásképzős tantervek esetében az igazgatók közel egynegyede (24 százalék), a szakközépiskolai tantervek esetében pedig egyötöde mondta ennek éppen az ellenkezőjét. *(18. táblázat)*

Ami az új kerettantervek követelményeit illeti, mind a szakmunkásképzők, mind a szakközépiskolák esetében az igazgatók bő egyharmada vélekedett úgy, hogy magasabbak az eddigi tantervekben megfogalmazott követelményeknél, és az igazgatók 15 százaléka gondolja ennek az ellenkezőjét. *(19. táblázat)*

Megkérdeztük az igazgatóktól azt is, hogy jelenlegi tapasztalataik birtokában mi a véleményük azokról a tantervi reformokról, amelyek iskoláikat az elmúlt években érintették.

A vélemények nagyon különbözők voltak. A tantervi reformok közül a legtöbben (64 százalék) a kerettantervek bevezetésével értettek egyet, ezután a helyi tantervek beveze-

tése következett (52 százalék), majd a meghosszabbított általános képzés bevezetése (40 százalék) és végül a NAT bevezetése (35 százalék).

tanterv	vélemény, %
szakmunkás	
nincs különbség	15,7%
jobbak, mint az eddig használt helyi tantervek	33,1%
gyengébbek, mint az eddig használt helyi tantervek	24,1%
nem tudja megítélni	27,1%
szakközép	
nincs különbség	21,1%
jobbak, mint az eddig használt helyi tantervek	28,6%
gyengébbek, mint az eddig használt helyi tantervek	19,7%
nem tudja megítélni	30,6%
N	166

18. táblázat. Vélemények a kerettantervek minőségéről (OKTK, iskolai kérdőív, 2001)

tanterv	vélemény, %
szakmunkás	
nincs különbség	23,0%
magasabbak, mint az eddigiek	35,8%
alacsonyabbak, mint az eddigiek	15,2%
nem tudja megítélni	26,1%
szakközép	
nincs különbség	24,2%
magasabbak, mint az eddigiek	33,6%
alacsonyabbak, mint az eddigiek	15,4%
nem tudja megítélni	26,8%
N	165

19. táblázat. Vélemény a kerettantervi követelményekről (OKTK, iskolai kérdőív, 2001)

Abban viszont valamennyi igazgató egyetértett, hogy az elmúlt években az oktatási rendszerben túlságosan sok tantervi reform követte egymást, ami biztosan nem tett jót az oktatás minőségének. Annak is többen hangot adtak, hogy az oktatási rendszer fejlesztését némiképpen függetleníteni kellene a politikától, illetve az erre vonatkozó döntéseket széleskörű politikai konszenzussal kellene meghozni, mert túlságosan nagy kockázattal jár, hogy négyévenként a különböző kormányok újabb és újabb tantervi reformokkal bombázzák a pedagógusokat és a gyerekeket.

Jegyzet

(1) A kutatást 2001 őszén az Oktatáskutató Intézet keretében folytattuk, a Fővárosi Közoktatásfejlesztési Közalapítvány és az OKTK támogatásával. A munkában az intézet részéről Fehérvári Anikó és Janni Gabriella vettek részt. A kutatás egy országosan reprezentatív iskola-minta alapján készült, igazgatók és 10. osztályos tanulók kérdőíves és osztályfőnökök interjús megkérdezésével 177 olyan iskolában, ahol 9–10. osztályos képzést és szakmunkásképzést is folytatnak.

(2) Liskó Ilona (1999): *A hátrányos helyzetű tanulók és az általános képzés meghosszabbítása.* Oktatáskutató Intézet, kutatási zárótanulmány, kézirat.